



JUDAICA BULLETIN

Mededelingenblad van de Stichting Judaica Zwolle

Postbus 194, 8000 AD Zwolle

Verschiijnt vier maal per jaar - ISSN 1384-9050

Jaargang 11, Nummer 1 / Tisri 5758 - Oktober 1997

OPLAGE 325 EXEMPLAREN - ABONNEMENT f 12,- - POSTGIRO 259272 - BANKREKENING 95.24.27.737

Jona, van ziener tot profeet¹

Het boek Jona als midrasj op de Elia-verhalen

Door Peter van 't Riet

Op het eerste gezicht maakt het boek Jona een nogal onsamenhangende indruk. Vergelijken we de motieven van de afzonderlijke hoofdstukken, dan is het niet duidelijk wat zij met elkaar te maken hebben: de storm op zee, de psalm in de buik van een vis, de ommezwaai van Ninevé en de schermutselingen daarna tussen Jona en God, het zijn beelden die als los zand aan elkaar lijken te hangen. Ook als we de details van het verhaal bekijken, komen we veel merkwaardigheden tegen. Het lijkt erop dat de schrijver niet al te nauwkeurig met zijn materiaal is omgegaan. Veel commentatoren hebben daarom getwijfeld aan de literaire eenheid van het boek Jona. In dit artikel ga ik er echter vanuit dat het boek Jona een doordacht verhaal is, en dat de eigenaardigheden verklaarbaar zijn door aan te nemen dat het boek een bepaalde vorm van midrasj-literatuur is.²

Het boek Jona als verhalende midrasj³

Onder verhalende midrasj versta ik al die literatuur uit het oude jodendom die bepaalde thema's uit de traditie door middel van een nieuw verhaal actualiseert in aansluiting bij Tora, profeten en geschriften.⁴ Een midrasj-verhaal heeft in de eerste plaats een didactische functie. Het is bedoeld om met woorden, thema's en beelden uit de Schrift licht te werpen op eigentijdse problemen in de geloofsgemeenschap van de schrijver. Voor de aansluiting tussen Tenach en midrasj worden verschillende literaire middelen gehanteerd, zoals het gebruik van dezelfde woorden en uitdrukkingen, letterlijke of bijna letterlijke citaten, het

gebruik van verwante beelden en thema's, de identificatie van personen, de keuze van een persoon uit Tenach als hoofdpersoon, etc. In een midrasj-verhaal wordt geen historie geschreven in de letterlijke zin van het woord, maar de historie wordt getransformeerd tot "bijbelse geschiedenis". Zo is het onbelangrijk of Jona in historisch opzicht al of niet in Ninevé is geweest. In theologisch opzicht is hij er wel degelijk geweest, of liever: gaat hij er steeds weer heen als het boek op Grote Verzoendag in de synagoge gelezen wordt. Het gaat er om, welke boodschap er schuilt in Jona's opdracht om naar Ninevé te gaan, in zijn aanvankelijke weigering en in zijn latere recalcitrantie. Die boodschap

bepaalt het didactische karakter van het boek. Een midrasj-verhaal is dus geschreven om een bepaalde kijk op de wereld te onderwijzen en om de lezers te helpen een antwoord te vinden op actuele vragen. Als het verhaal zich daarbij opstelt tegenover andere opvattingen, is het ook polemisch van aard en een bijdrage aan een voortgaande discussie.

Een essentieel kenmerk van midrasj-verhalen is, dat abstracte zaken worden aangeduid met behulp van concrete beelden. Een moeilijkheid voor moderne bijbellezers is dat zij meestal niet zijn opgegroeid met de Hebreeuwse beeldtaal. We moeten daarom de betekenis van het Jona-verhaal zien te achterhalen uit andere verhalen in Tenach. Maar ook de latere rabbijnse literatuur kan helpen bepaalde betekenissen terug te vinden, omdat deze literatuur in haar ontwikkeling rechtstreeks uit het gedachtengoed van Tenach voortkomt. In de volgende paragrafen zal ik laten zien hoe het boek Jona als midrasj aansluit bij de boeken van de vroege profeten - vooral bij de Elia-verhalen - en welke thematiek daarmee geactualiseerd wordt.

Jona en de Elia-verhalen

De duidelijkste verbindingslijn tussen Jona en de Koningen-boeken wordt gevormd door de omschrijving van Jona als 'zoon van Amitai' (Jona 1:1). Deze Jona-figuur is ontleend aan 2 Kon. 14. Jona was een profeet ten tijde van koning Jerobeam II (787-747) van het noordrijk Israël. Jerobeam was de vierde en voorlaatste koning uit de dynastie van Jehu, die in opdracht van Elia en Elisja tot koning over Israël gezalfd was als opvolger van het huis van Achab (1 Kon. 19:16; 2 Kon. 9:1-3). Deze dynastie heeft bijna een eeuw over Israël geregeerd van Jehu (845-818) tot Zacharia (747/746). Jona voorzag de herovering door Jerobeam II van verloren

gegane gebieden (2 Kon. 14:25). Nog eenmaal herkreeg Israël zijn oude grenzen. Jerobeams zoon Zacharia werd tijdens een opstand vermoord (2 Kon. 15). Vierentwintig jaar later werd het noordrijk Israël vernietigd door de Assyrische legerscharen.

Behalve 'Jona, zoon van Amitai' zijn er ook andere parallellen met de Koningen-boeken. Sommige commentatoren wijzen terecht op het grote aantal overeenkomsten tussen Jona en de verhalen over de profeet Elia (1 Kon. 17 - 2 Kon. 2), met name het verhaal over diens tocht naar Horeb (1 Kon. 19).⁵ En inderdaad zijn er opvallende parallellen:

- de roeping van Jona en Elia door Adonai is in het Hebreeuws eender geformuleerd (Jona 1:1; 3:1; 1 Kon. 17:2, 8; 21:17);
- de woorden van Jona's gebed tot Adonai in Jona 4:3 en 8 zijn vrijwel geheel ontleend aan het gebed van Elia in 1 Kon. 19:4;
- beiden vluchten naar een plaats waar zij zich neerleggen en inslapen (Jona 1:5; 1 Kon. 19:5);
- bij beiden speelt de relatie tussen Israël en de volken een belangrijke rol (bij Elia o.a. Aram, 1 Kon. 19:15);
- beide profeten krijgen een zending naar een vreemde hoofdstad: Jona naar Ninevé, Elia naar Damascus (1 Kon. 19:25);
- in beide verhalenseries manifesteert God zich door middel van natuurverschijnselen: bij Jona de grote wind, de grote vis, de Kiekajon, de worm, de oostenwind, en bij Elia de droogte, een grote wind, een aardbeving, een vuur, een zachte koelte (1 Kon. 17 en 19);
- beide profeten beleven de crisis in hun relatie tot God in een context van hitte,

zon, woestijn en branden (Jona 4; 1 Kon. 19);

- na hun zelf verzorgde gebrekkige bescherming krijgen beide profeten van God een gedegener bescherming: bij Jona de Kiekajon na de loofhut, bij Elia de spelonk na de bremstruik (Jona 4:5-6; 1 Kon. 19:4-9);
- beide profeten ontmoeten God bij het aanbreken van de dag (Jona 4:7-9; 1 Kon. 19:9).

Uit bovenstaande concluderen we, dat de schrijver van het boek Jona aansluiting heeft gezocht bij de verhalen over de profeet Elia. Dit is ook de rabbijnen opgevallen, want in de midrasjiem over Jona verbinden zij hem sterk met de profeten Elia en Elisja.⁶

Deze verbinding tussen Jona enerzijds en Elia en Elisja anderzijds berust niet alleen op de verwantschap tussen het boek Jona en de Elia-verhalen. De boeken Koningen zelf geven er alle aanleiding toe. Na de dood van Elisja (2 Kon. 13) treedt er nog slechts één profeet op in het noordrijk Israël en dat is Jona. Hij is dus te beschouwen als de opvolger van Elisja. Na Jona zwijgt de profetie in het tienstammenrijk. De ene opstand volgt er op de andere, en koningen komen nog slechts door bloedvergieten op de troon (2 Kon. 15). Tenslotte wordt het noordrijk door de Assyriërs vernietigd (2 Kon. 17). Het is nu juist Assyrië waarin de stad Ninevé lag, waarheen Jona in het boek Jona gezonden wordt. Wat kan de schrijver ertoe bewogen hebben de profetische erfgenaam van Elia en Elisja te sturen naar een van de belangrijkste steden van het land dat Gods oordeel zou voltrekken over een Israël dat naar diezelfde profeten niet geluisterd had? Op die vraag zal ik in de volgende paragraaf en in het volgende artikel een antwoord zoeken.

Van ziener tot profeet⁷

Als we vragen naar de prediking van het boek Jona, dan kunnen we niet voorbijgaan aan de merkwaardige controverse tussen God en Jona, zoals die in Jona 4 tot een climax komt. Wat is de achtergrond van dit meningsverschil tussen God en zijn profeet? Jona's onvoorwaardelijke ondergangsprefetie is niet in vervulling gegaan. Integendeel, Ninevé wordt niet 'omgekeerd', maar blijft 'om-bekeerd' recht overeind staan. Dit tot ergernis van Jona, want hiermee is hij in zijn eigen ogen volgens het criterium van Deut. 18:21-22 gedegradeerd tot een valse profeet. Daar wordt immers gesteld dat een profeet wiens profetie niet in vervulling gaat, een valse profeet is die niet namens Adonai heeft gesproken. En dat terwijl Adonai alles gedaan heeft om Jona te dwingen aan zijn opdracht te voldoen. De halve kosmos, storm, zee en grote vis, heeft Hij er voor te hulp geroepen. Geen profeet kan er dus heiliger van overtuigd zijn namens Adonai te hebben gesproken dan juist Jona. Geen wonder dat het Jona liever is te sterven dan te leven. Hij is geen valse profeet, God heeft hem tot een valse profeet gemaakt!⁸

Dit geschil wordt nog merkwaardiger als we lezen dat Jona zelf zegt deze uitkomst te hebben voorzien. Niet om aan zijn opdracht te ontkomen is hij op de vlucht gegaan naar Tarsis, maar om de bekering van Ninevé te voorkomen (Jona 4:2-3). Hij had die bekering om zo te zeggen kunnen profeteren, maar in zijn onvoorwaardelijke prediking tegen Ninevé heeft hij dat niet gedaan. Zit hier niet de wrijving in het optreden van Jona? Aan de ene kant blijkt hij te weten van Gods genade en barmhartigheid, aan de andere kant rept hij daar met geen woord over in zijn prediking tot Ninevé. Ligt hier soms ook de sleutel tot het probleem waarom Jona tot de kleine profeten behoort, terwijl het boek nauwelijks profetie bevat? Gaat

het hier niet om de aard van de profetie, om datgene wat profetie wezenlijk is, of zou moeten zijn?

In de vorige paragraaf zagen we dat de schrijver Jona 4 nauw heeft laten aansluiten bij de Elia-verhalen. In de midrasjiem van de rabbijnen wordt Jona voorgesteld als een van de belangrijkste leerlingen van Elia. We moeten ons nu realiseren dat Elia tot de zogenaamde vroege profeten behoort. Deze vroege profeten onderscheiden zich van de latere profeten door de onvoorwaardelijkheid van hun profetieën. Tenach zelf geeft dit onderscheid soms aan door het woord 'ziener' (*ro'eh*) in plaats van 'profeet' (*navie*). In 1 Sam. 9:9 lezen we: 'Vroeger zei men in Israël, wanneer men God ging raadplegen: Komt, laten wij naar de ziener gaan. Want de profeet van tegenwoordig werd vroeger ziener genoemd.' Voor deze zieners geldt: gesproken is gesproken. Een vonnis is onvoorwaardelijk en onherroepelijk. Hoogstens wordt het vonnis verzacht, maar voltrokken wordt het.

Dat is bijvoorbeeld het geval bij **Samuël**. In 1 Sam. 15 krijgt Saul de opdracht om Amalek, de oervijand van Israël, uit te roeien. Amalek staat in Tenach voor de lafhartige mentaliteit die weerloze medemensen aanvalt om ze te vernietigen (Ex. 17:8-16). Saul verslaat Amalek inderdaad, maar gedraagt zich vervolgens als een Amalekiet door van het vee alleen het zwakke en ondeugdelijke met de ban te slaan en het sterkste en beste over te houden voor eigen gebruik. Samuëls reactie is onverbiddelijk: Sauls koningschap zal geen stand houden. En met alle berouw bereikt Saul alleen een kleine verzachting van de straf, doordat Samuël hem niet ten aanschouwen van het volk laat vallen.

Een vergelijkbaar geval is dat van Davids bestraffing door de profeet **Nathan**.

Nadat David overspel heeft gepleegd met Bathséba, en haar man Uria in de oorlog heeft laten omkomen, komt de profeet Nathan David het oordeel aanzeggen (2 Sam. 11-12). Als David daarop onmiddellijk berouw toont, wordt de straf verzacht. Niet David zal sterven, maar de zoon die uit het overspel geboren wordt. Wat David verder ook doet om het leven van de jongen te redden: het oordeel wordt niet herroepen. Een zelfde situatie doet zich voor in 2 Samuël 24. Daar lezen we hoe David opdracht geeft het volk Israël te tellen voor militaire doeleinden. Het is nu juist de militaire kant van het koningschap, die indertijd Samuël met de grootst mogelijke bedenkingen tegen dit koningschap vervulde (1 Sam. 8:11-12). Het is kenmerkend voor David dat hij al wroeging heeft nog voordat er een profeet ten paleize verschijnt. De volgende morgen komt de profeet **Gad**. Uitdrukkelijk wordt hij aangekondigd als 'de ziener van David' (2 Sam. 24:11). De straf is onvermijdelijk. De enige verzachting is dat David de minst erge straf kan kiezen.

Deze onvoorwaardelijkheid kenmerkt ook het optreden van de profeet **Elia**. Koning Achab van Samaria heeft door de intriges van zijn echtgenote Izebel de wijngaard van Naboth in handen gekregen (1 Kon. 21). Elia zegt hem vervolgens het einde van zijn koningschap, zijn dynastie en zijn familie aan. Achab verzinkt in boete en rouw. Maar dat kan het vonnis niet te niet doen. Het wordt alleen verzacht: niet tijdens het leven van Achab, maar pas na zijn dood zal het vonnis worden voltrokken (1 Kon. 22; 2 Kon. 9 en 10).

Nu bestaat er een grote overeenkomst tussen de boodschap van deze vier zieners en de boodschap van Jona aan Ninevé: ze zijn alle vijf onvoorwaardelijk. De eerste vier gaan letterlijk in vervulling. Ook Jona spreekt als een ziener: onvoorwaardelijk

(Jona 3:4), maar zijn profetie gaat niet in vervulling! De boete van Ninevé voorkomt de executie. De door Jona niet gestelde voorwaarde wordt door Ninevé vervuld. En dat is wat door de ziener Jona niet begrepen wordt. ‘Jona heeft de boodschap die hij namens Adonai moest brengen, niet goed verstaan,’ zegt de Talmoed. ‘Jona verstond: een omkering als van Sodom en Gomorra. Maar Adonai bedoelde: een omkering van gezindheid’.⁹ Een omkering dus zoals op Jom Kippoer, de Grote Verzoendag, de dag waarop het boek Jona in de synagoge gelezen wordt.

En daarmee staat de hoofdpersoon Jona niet alleen “chronologisch” (de tijd van Jerobeam II), maar ook “theologisch” (de tijd voorafgaand aan de profeet Jesaja) op de grens van zieners en profeten. Is het kenmerk van zieners hun onvoorwaardelijke prediking, het kenmerk van de profeten is juist de voorwaardelijkheid: ‘Indien je je niet bekeert, dan volgt het onheil, maar als je je bekeert, dan volgt het heil.’¹⁰ En dus is Jona een valse profeet: niet omdat zijn prediking niet in vervulling ging, maar - aldus de Talmoed - omdat hij zijn prediking “achtergehouden” heeft door tegenover Ninevé de naam van Adonai te verzwijgen en niet te reppen van Zijn genade en barmhartigheid, hoewel hij daarvan wist.¹¹

In de middagdienst van Jom Kippoer wordt het verhaal van Jona gelezen, het verhaal van de man die door God zelf bekeerd moet worden van ziener tot profeet, van visionair oordeel tot profetische bewogenheid. Geen wonder dat dit verhaal staat te midden van de andere profeten. Als midrasj op de Elia-verhalen is het een sleutelverhaal tot het verstaan van de profetie.

Noten

1. Dit artikel is een samenvatting van de paragrafen 2.1, 3.3, 3.4 en 4.4 uit: *Als een duif naar het land Assur*, W.J. Barnard en P. van 't Riet, Kampen, 1988. Het is het eerste van een tweetal artikelen over het boek Jona, waarin het Jona-verhaal wordt beschouwd als een bepaalde vorm van midrasj-literatuur. Dit eerste artikel verscheen ook in het afgelopen september-nummer van *Interpretatie, Tijdschrift voor bijbelse theologie*, uitgegeven door Boekencentrum te Zoetermeer. Het tweede artikel, waarin het boek Jona wordt beschouwd als midrasj op het begin van Genesis, zal voor het eerst verschijnen in het oktobernummer van *Interpretatie*.
2. In Barnard & Van 't Riet, 1988, par. 2.4, 4.5 en 5.1 t/m 5.4 hebben we betoogd dat Jona 1, 3 en 4 als een midrasj om de Psalm van Jona heen kan zijn geschreven.
3. Naast de verhalende (agadische) midrasj is er ook nog de legislatieve (halachische) midrasj. Deze komt echter in het boek Jona niet voor.
4. In *Lukas de Jood*, W.J. Barnard & P. van 't Riet, Kampen, 1984, p. 40 e.v., is dit midrasj-begrip uitvoerig behandeld. Hier geef ik er een beknopte samenvatting van. Zie voor de oorsprong van de midrasj in de boeken van Tenach ook: *Hebreeuws Reveil*, R. Boon, Kampen, 1983, p. 150-152.
5. Bijv. C.A. Keller, Le portrait d'un prophète, in: *Theologische Zeitschrift* 21, Basel, 1965, p. 329-340.
6. Zie voor voorbeelden: Barnard & Van 't Riet, 1988, p. 41.
7. De inhoud van deze paragraaf is deels een nadere uitwerking van: Transition from Seer to Prophet, Zalman Shazar, In: *Dor le Dor VII*, 1, 1978, p. 1-8.
8. *Storytelling in the Bible*, J. Licht, Jeruzalem, 1978, p. 121.
9. b San. 89b.
10. Zie ook: *Hoe een rabbijn de Bijbel leest*, J. Magonet, Baarn, 1992, p. 210.
11. b San. 89a.



HET ALEF-BEET, EEN “GOOCHEM” ALFABET (12)¹

door Dick Broeren

De Lamed

De Lamed is de eerste van de twee middelste letters van het Hebreeuwse alfabet. Deze Lamed is de vertegenwoordiger bij uitstek van het ‘leren’, het ‘lernen’ binnen de Joodse traditie. Het woord *Lamed* is afkomstig van de werkwoordstam *lamad*, wat oorspronkelijk ‘steken’, ‘prikkelen’, ‘aanvuren’ betekende, wat we nog terugvinden in de Hebreeuwse naam voor de ‘ossenstok’, waarmee het vee werd aangevuurd, werd ‘geprikkeld’ om de ploeg te trekken, de *malmeed habbakar*, d.i. ‘de leraar van het vee’, dezelfde ossenstok waarmee de richter Samgar ben Anath eens huishield onder de Filistijnen². Vandaar uit ontwikkelde de betekenis van dit werkwoord zich tot ‘leren’, ‘onderwijzen’. Iemand die lesgeeft is een *melameed*, iemand die leskrijgt, studeert, is een *talmied* en samen kunnen ze de ‘leer’, de *talmoed* bestuderen.

De grote overeenkomst van deze drie woorden geeft al aan dat het ‘lernen’ dan ook een leersituatie is waarin leerling en leraar afwisselend elkaars rol spelen en waarin een sfeer van gelijkwaardigheid heerst, gelijkwaardigheid in inbreng en in stimulans. Het is dan ook opvallend dat alleen in de ‘Herhaling van Tora’³, het boek Deuteronomium de werkwoordstam *lamad* 17 maal voorkomt⁴, en in de overige vier boeken van de Tora nergens. In de traditie wordt het woord *lamed* dan ook gezien als een acroniem van *Lev Mevin Da’at*, d.w.z. ‘een hart dat kennis verstaat’⁵, met verwijzing naar de tekst: ‘... en deze woorden/zaken, die Ik jou nu opdraag, zullen in jouw hart zijn’⁶. Waarop onmiddellijk de ‘leer’-opdracht volgt: ‘... en je zult ze jouw kinderen inscherpen en daarover spreken ...’.

De Lamed is de enige Hebreeuwse letter die uitsteekt boven de denkbeeldige lijn waaraan de Hebreeuwse letter al schrijvend worden ‘opgehangen’. Dat trekt de aandacht. Men ‘ontdekte’ dat de naam Israël begint met de kleinste letter, de Jod,

en eindigt met de grootste letter van het Hebreeuwse alfabet, de Lamed. In Me’am Lo’ez⁷ lezen we dan ook de opmerking dat dit betekent dat elke Jood het in zich heeft om zich van een klein kind te ontwikkelen tot een groot mens. Een groot geschreven Lamed komen we tegen in Deuteronomium, in de tekst ‘... en Hij wierp hen in een ander land’. En-hij-wierp-hen is in het Hebreeuws: *wajjisj Lichem*. Hirsch merkt hierbij op: ‘Leer hieruit dat, waar en in welk land het Joodse volk ook is terecht gekomen nadat zij uit hun eigen land in ballingschap zijn gegaan, dit geen toeval is. Het is de Eeuwige die hen daar heeft neergeworpen om de volken het bestaan van de Eeuwige te leren’⁸.

Ontbrekende Lamed

Evenzo valt het op als een Lamed ontbreekt op een plaats waar hij eigenlijk wel hoort, nl. in Prediker 3:4^b. Als de Prediker heeft verteld dat alles een bestemde tijd heeft, somt hij 28 zaken op in de bekende reeks: ... Er is een tijd om geboren te worden en een tijd om te sterven

... etc⁹. In het Hebreeuws worden 26 van deze 28 zaken vooraf gegaan door een Lamed, die in deze gevallen een infinitief van het werkwoord aanduidt, wat dan in het Nederlands vertaald kan worden met '... om te ...'. Deze voorgevoegde Lameds ontbreken in vers 4^b: ... een tijd *om te* rouwen en een tijd *om te* dansen. De Vilna Gaon¹⁰ merkt hierbij op dat het een mens maar bij twee gelegenheden geoorloofd is het leren te onderbreken en wel als men zijn geliefde doden moet begraven (een tijd om te rouwen) en als men een bruiloft viert (een tijd om te dansen). Ook hier wordt het al of niet vermelden van de Lamed in verband gebracht met het al of niet leren.

De Lamed als het getal 30

Het getal dertig wordt in Tenach gezien als het getal van de volwassenheid. Dertig is de leeftijd om kinderen te krijgen¹¹. Jozef stond op zijn dertigste voor farao, het keerpunt in zijn leven¹². Dertig dagen lang rouwt het volk over de dood van Mozes en Aäron¹³. David werd op dertigjarige leeftijd koning over Israël¹⁴. Zowel de ark van Noach als de tempel waren dertig ellen hoog¹⁵. En koningin Esther dacht dat Ahasverus haar had vergeten omdat zij in geen dertig dagen bij de koning was geroepen¹⁶. In de legende van de Dertig, volgens andere lezingen Zes-en-dertig Rechtvaardigen, wordt verteld dat dit mensen zijn die zo toegewijd zijn aan de Eeuwige en hun naaste dat terwille van hun verdienste, overigens zonder dat zij dat zelf beseffen, de Eeuwige de wereld laat voortbestaan¹⁷.

De laatste letter van de Tora

De eerste letter van de Tora is de Beet van het woord *b'reesjiet*, de laatste letter van de Tora is de Lamed van het woord *jisra'eel*, samen vormen ze het woord *lev*¹⁸ wat 'hart' betekent en de getalswaarde 32 heeft. De gebedsmantel, de talliet, heeft aan de vier

hoeken franjes, van acht draden elk, dus 32 in het totaal. In elk van deze vier samengeknoopte franjes zitten vijf knopen. Die 32 draden verwijzen dan ook naar het 'hart' van de vijf boeken van Mozes, naar de kern van de Tora, de Tien Woorden.

Noten

1. De vorige afleveringen zijn te vinden in Judaica-Bulletin 8.1, 8.2 en 8.4 t/m 10.4.
2. Richt. 3:13.
3. Deut. 17:18.
4. In Deuteronomium 4 alleen al 5x, nl. vers 1, 5, 10, 10, 14.
5. Brieven van R. Akiva.
6. Deut. 6:6.
7. 18^e commentaar op Tenach in het Ladino, een Joods-Spaanse taal.
8. Deut. 29:27; S.R. Hirsch, Duitsland, 1808-1888, een zeer gezaghebbend rabbijn en schrijver van een belangrijk, nog steeds gebruikt, commentaar op de Tora en de Psalmen.
9. Prediker 3:2-8.
10. Elia ben Solomon Zalman, Litouwen, 1720-1797. Een van de grootste spirituele en intellectuele leiders van het moderne Jodendom, in zijn commentaar op Prediker.
11. Gen. 11:14-22.
12. Gen. 41:46.
13. Num. 20:29 en Deut. 34:8.
14. 2 Sam. 5:4.
15. Gen. 6:15 en 1 Kon. 6:2.
16. Esther 4:11.
17. Gen. Rabba 35,2 en Choelin 92^a.
18. Lamed (30) + Beet (2).



JUDAICA-AGENDA ZWOLLE EN OMGEVING

NAJAAR 1997 / WINTER 1998

Kopij voor de Judaica-agenda s.v.p. sturen naar: Red. Judaica-Bulletin, Postbus 194, 8000 AD Zwolle.

- | | |
|---|--|
| <p>wo 1/10 Erev Rosj Hasjanah - Vooravond van Joods Nieuwjaar</p> <p>do 2/10 Jom Alef Rosj Hasjanah - 1e dag Joods Nieuwjaar</p> <p>vr 3/10 Jom Beet Rosj Hasjanah - 2e dag Joods Nieuwjaar</p> <p>za 4/10 Sjabbat Ha'azienoe (Deut. 32:1-52) - Sjoevah (Hos. 14:2-10; Joël 2:15-27)</p> <p>-----</p> <p>zo 5/10 Stichting Judaica Zwolle.
Openstelling tentoonstelling <i>Joods leven in en om Zwolle</i>. Plaats: Synagoge, Samuel Hirschstraat 8, Zwolle. Tijd: 13.30-17.00 uur. Rondleiding vanaf 14.00 uur. Toegang: f 2,50.
Etty Hillesum Centrum in Deventer.
Toneelvoorstelling <i>Zomer van Aviya</i> naar het waar gebeurde verhaal van Gila Almagor door toneelgroep Amber uit Nijmegen. Plaats en tijd van handeling: Aviya in Israel, 1951. Thema: Overleven na de holocaust. Plaats: Theater Bouwkunde, Deventer. Tijd: 20.30 uur. Toegang: f 15,-.</p> <p>ma 6/10 Bijbels-Hebreeuws 2 (gevorderdencursus), 3e bijeenkomst</p> <p>di 7/10 Psalmen (Vrij Leerhuis 2), 1e bijeenkomst</p> <p>wo 8/10 Inleiding Jodendom (Vrij Leerhuis 1a), 2e bijeenkomst</p> <p>vr 10/10 Erev Jom Kippoer - Vooravond Grote Verzoendag</p> <p>za 11/10 Jom Kippoer - Grote Verzoendag</p> <p>-----</p> <p>zo 12/10 Etty Hillesum Centrum in Deventer.
<i>A Chassene</i>, een traditioneel joodse bruiloft, gespeeld door het Simcha Klezmer Ensemble o.l.v. Monique Lansdorp. Plaats: Roggestraat 3-5, Deventer. Tijd: 20.00 uur. Toegang: f 15,-.</p> <p>ma 13/10 Bijbels-Hebreeuws 2 (gevorderdencursus), 4e bijeenkomst</p> <p>di 14/10 Cursus Zionisme, 2e bijeenkomst</p> <p>do 16/10 1e dag Soekkot - Loofhuttenfeest</p> <p>vr 17/10 2e dag Soekkot - Loofhuttenfeest</p> <p>za 18/10 Sjabbat - 3e dag Soekkot</p> <p>-----</p> <p>zo 19/10 Etty Hillesum Centrum in Deventer.</p> | <p>Chassidische vertellingen door Thea Rijsewijk, begeleiding van de Jojajo's. Plaats: Roggestraat 3-5, Deventer. Tijd: 20.00 uur. Toegang: f 5,-.</p> <p>ma 20/10 Bijbels-Hebreeuws 3 (Bijhoudcursus), 2e bijeenkomst</p> <p>di 21/10 Cursus Joodse Genealogie, 1e bijeenkomst</p> <p>wo 22/10 Inleiding Jodendom (Vrij Leerhuis 1a), 3e bijeenkomst</p> <p>do 23/10 Sjemenie Atséret - Slotfeest</p> <p>vr 24/10 Simchat Tora - Vreugde der Wet</p> <p>za 25/10 Sjabbat Bereesjiet (Gen. 1:1-6:8)</p> <p>-----</p> <p>ma 27/10 Bijbels-Hebreeuws 2 (gevorderdencursus), 5e bijeenkomst</p> <p>di 28/10 Cursus Zionisme, reserve bijeenkomst</p> <p>za 1/11 Sjabbat Noach (Gen. 6:9-11:32)</p> <p>-----</p> <p>zo 2/11 Stichting Judaica Zwolle.
Openstelling tentoonstelling <i>Joods leven in en om Zwolle</i>. Plaats: Synagoge, Samuel Hirschstraat 8, Zwolle. Tijd: 13.30-17.00 uur. Rondleiding vanaf 14.00 uur. Toegang: f 2,50.</p> <p>ma 3/11 Bijbels-Hebreeuws 2 (gevorderdencursus), 6e bijeenkomst</p> <p>di 4/11 Cursus Joodse Genealogie, 2e bijeenkomst</p> <p>wo 5/11 Inleiding Jodendom (Vrij Leerhuis 1a), 4e bijeenkomst</p> <p>za 8/11 Sjabbat Lech Lecha (Gen. 12:1-17:27)</p> <p>-----</p> <p>ma 10/11 Bijbels-Hebreeuws 3 (Bijhoudcursus), 3e bijeenkomst</p> <p>di 11/11 Psalmen (Vrij Leerhuis 2), 2e bijeenkomst</p> <p>wo 12/11 Inleiding Talmoed (Vrij Leerhuis 3), 1e bijeenkomst</p> <p>za 15/11 Sjabbat Wajeera (Gen. 18:1-22:24)</p> <p>-----</p> <p>ma 17/11 Bijbels-Hebreeuws 2 (gevorderdencursus), 7e bijeenkomst</p> <p>di 18/11 Cursus Joodse Genealogie, 3e bijeenkomst</p> <p>wo 19/11 Inleiding Jodendom (Vrij Leerhuis 1a), 5e bijeenkomst</p> |
|---|--|

do 20/11 **Genootschap Nederland-Israel, afdeling Hoogeveen.** Dr C.H.J. de geus over: *De reïdualisering van Judea vanuit archeologisch gezichtspunt.* Voor plaats en tijd: tel. 0528-268895.

za 22/11 Sjabbat Chajeei Sarah (Gen. 23:1-25:18)

ma 24/11 Bijbels-Hebreeuws 2 (gevorderdencursus), 8e bijeenkomst

wo 26/11 Inleiding Talmoed (Vrij Leerhuis 3), 2e bijeenkomst

za 29/11 Sjabbat Toledot (Gen. 25:19-28:9)

ma 1/12 Bijbels-Hebreeuws 3 (Bijhoudcursus), 4e bijeenkomst

di 2/12 Cursus Joodse Genealogie, reserve bijeenkomst

wo 3/12 Inleiding Jodendom (Vrij Leerhuis 1a), 6e bijeenkomst

za 6/12 Sjabbat Wajeetsee (Gen. 28:10-32:3)

zo 7/12 **Stichting Judaica Zwolle.** Openstelling tentoonstelling *Joods leven in en om Zwolle.* Plaats: Synagoge, Samuel Hirschstraat 8, Zwolle. Tijd: 13.30-17.00 uur. Rondleiding vanaf 14.00 uur. Toegang: f 2,50.

ma 8/12 Bijbels-Hebreeuws 2 (gevorderdencursus), 9e bijeenkomst

di 9/12 Psalmen (Vrij Leerhuis 2), 3e bijeenkomst

wo 10/12 Inleiding Jodendom (Vrij Leerhuis 1a), reserve bijeenkomst

za 13/12 Sjabbat Wajisjlach (Gen. 32:4-36:43)

ma 15/12 Bijbels-Hebreeuws 2 (gevorderdencursus), 10e bijeenkomst

wo 17/12 Inleiding Talmoed (Vrij Leerhuis 3), 3e bijeenkomst

za 20/12 Sjabbat Wajeesjev (Gen. 37:1-40:23)

wo 24/12 1e Dag Chanoeka - Inwijdingsfeest

do 25/12 [Eerste Kerstdag]

vr 26/12 [Tweede Kerstdag]

za 27/12 Sjabbat Miqqeets (Gen. 41:1-44:17)

wo 31/12 8e Dag Chanoeka - Inwijdingsfeest

do 1/1 [Nieuwjaarsdag]

Stichting Judaica Zwolle. Nieuwjaarsconcert. Het ensemble Yiladi (Jacqueline Reisel, zang, en Grietje Meter, piano) brengt een programma van Jiddische en Ladino liederen. Plaats: Synagoge, Samuel Hirschstraat

8, Zwolle. Tijd: 14.30 uur. Toegang: ca. f 15,-. Kaarten bij de zaal. Sjabbat Wajigasj (Gen. 44:18-47:27)

za 3/ 1

zo 4/ 1

Stichting Judaica Zwolle. Openstelling tentoonstelling *Joods leven in en om Zwolle.* Plaats: Synagoge, Samuel Hirschstraat 8, Zwolle. Tijd: 13.30-17.00 uur. Rondleiding vanaf 14.00 uur. Toegang: f 2,50.

ma 5/ 1

Bijbels-Hebreeuws 2 (gevorderdencursus), 11e bijeenkomst

di 6/ 1

Targoem, 1e bijeenkomst

wo 7/ 1

Inleiding Jodendom (Vrij Leerhuis 1b), 1e bijeenkomst

do 8/ 1

Vastendag van 10 Tevet

za 10/ 1

Sjabbat Wajechie (Gen. 47:28-50:26)

ma 12/ 1

Bijbels-Hebreeuws 2 (gevorderdencursus), 12e bijeenkomst

di 13/ 1

Psalmen (Vrij Leerhuis 2), 4e bijeenkomst

wo 14/ 1

Inleiding Talmoed (Vrij Leerhuis 3), 4e bijeenkomst

za 17/ 1

Sjabbat Sjemot (Ex. 1:1-6:1)

ma 19/ 1

Bijbels-Hebreeuws 3 (Bijhoudcursus), 5e bijeenkomst

di 20/ 1

Cursus Leo Baeck, 1e bijeenkomst

wo 21/ 1

Inleiding Jodendom (Vrij Leerhuis 1b), 2e bijeenkomst

za 24/ 1

Sjabbat Wa'eera (Ex. 6:2-9:35)

ma 26/ 1

Bijbels-Hebreeuws 2 (gevorderdencursus), 13e bijeenkomst

di 27/ 1

Targoem, 2e bijeenkomst

wo 28/ 1

Inleiding Talmoed (Vrij Leerhuis 3), 5e bijeenkomst

za 31/ 1

Sjabbat Bo (Ex. 10:1-13:16)

MEDEDELING

In het Etty Hillesum Centrum, Roggestraat 3-5 te Deventer is tot 31 oktober de tentoonstelling *Chassidische legenden* te zien met grafisch werk van de in 1945 gefusilleerde kunstenaar H.N. Werkman (geb. 1882). De werken zijn tussen 1941 en 1943 gemaakt als daad van verzet en geïnspireerd door het werk van Martin Buber. Openingstijden: wekelijks op woensdag, zaterdag en zondag van 13.00-16.00 uur.

‘LUKAS, DE JOOD’ IS WEER VERKRIJGBAAR

Sinds enige tijd is het boek *Lukas, de Jood* van Peter van 't Riet en Will J. Barnard weer verkrijgbaar. Het boek, dat in 1984 bij zijn eerste verschijning nogal wat stof opwierp omdat het inging tegen de eeuwenoude kerkelijke traditie over de evangelist Lukas, was sinds 1989 uitverkocht.

In *Lukas, de Jood* wordt een brede exegese geboden van de bijbelboeken Lukas en Handelingen der Apostelen. Centraal bij deze exegese staat het uitgangspunt dat de evangeliën *midrasj* zijn. Dat wil zeggen dat de verhalen beschouwd moeten worden als het onderwijs van de evangelist, gegeven op een zelfde wijze als waarop de rabbijnen in het toenmalige Jodendom hun leerlingen onderwezen. Hierbij wordt voortdurend teruggesproken op Tenach (het Oude Testament) met als doel om vanuit de traditie te komen tot een beter inzicht in de eigen tijd, de eigen situatie en de eigen levenshouding.

Bij de verklaringen van de bijbelverhalen wordt steeds gezocht naar de achtergronden van de gegevens. Een belangrijke rol spelen de taal en stijl, gebruikte “vaktermen”, de literaire methode van de evangelisten, hun doel en doelgroep, de toenmalige geografische situatie en de historische en politieke omstandigheden. Veel aandacht wordt besteed aan Lukas' positie temidden van de diverse groeperingen in het Jodendom van toen, zoals de Farizeeën, de Sadduceeën en de Zeloten.

Een belangrijke conclusie van de schrijvers is dat Lukas geen Griek was, zoals meestal wordt aangenomen, maar een Jood die schreef voor een joods publiek. Hoewel de geboden exegese niet wordt toegepast op hedendaagse situaties, bevat dit boek veel aanzetten tot een nieuwe doordenking van tal van actuele problemen op het gebied van theologie en maatschappij, kerk en Israël, geloof en leven.

De eerste druk van dit boek verscheen in 1984 en werd enthousiast tot kritisch ontvangen: ‘Een provocatie voor de wetenschap’ (Hervormd Nederland), ‘Dat Lukas geen Griekse arts was, zoals de traditie wil, maar een jood ... lijkt zeker niet onwaarschijnlijk’ (Trouw), ‘Suggestief en uitdagend, methodisch van opzet en helder geschreven’ (Praktische Theologie), ‘Verfrissende afwisseling ten opzichte van traditionele theorieën’ (Streven), ‘Een knap en leerzaam boek, maar niet om kritiekloos te lezen’ (Areopagus), ‘Door deze benadering wint het Nieuwe Testament aan goed begrip en eerlijkheid’ (Nieuw Israëlitisch Weekblad).

De tweede, herziene uitgave heeft een ander uiterlijk en een andere layout. De taal is wat soberder en de noten zijn onder aan de pagina afgedrukt hetgeen voor de lezer die in de achtergronden geïnteresseerd is, zoekwerk bespaart. Ook zijn meer bijbelcitaten afgedrukt. Op de kaft is de menorah uit de tempel in Jeruzalem op de triomfboog van Titus te zien, het beeld dat Lukas volgens de schrijvers op zijn netvlies heeft gehad bij het schrijven van zijn tweedelig werk.

De heruitgave van *Lukas, de Jood* (ISBN 90-802435-2-3) werd verzorgd door boekhandel/uitgeverij Folianti te Zwolle. Het boek kan besteld worden bij de uitgever: Vordensebeek 88, 8033 DG Zwolle. De prijs is f 35,- plus eventuele verzendkosten.

Op het leven! Medische ethiek gezien vanuit joodse optiek, mr. drs. R. Evers, Kok, Kampen, 256 pag., f 34,90.

In dit boek passeren tal van actuele medische onderwerpen de revue: anticonceptie, sterilisatie, geboortebeporing, genenmanipulatie, geslachtsbepaling, draagmoederschap, abortus, transseksuele chirurgie, AIDS, euthanasie en nog vele andere. Alle onderwerpen worden op dezelfde manier behandeld. Eerst geeft de auteur een inleiding, gevolgd door informatie over de stand van zaken, zowel medisch als betreffende het publieke debat dat over het onderwerp gevoerd wordt. Vervolgens komen Tora, Talmoed en joodse traditie aan de beurt, waarbij gezocht wordt naar aanwijzingen die van belang kunnen zijn voor een religieus-morele standpuntbepaling ten opzichte van de betreffende kwestie.

Naar Evers' overtuiging zijn wetenschap en joodse religie niet twee strijdige grootheden. In het jodendom heeft altijd een grote belangstelling bestaan voor medische zaken. De medische wetenschap moet zich echter niet autonoom ontwikkelen, maar heeft duidelijke grenzen nodig, ontleend aan bijbel en bijbelinterpretatie. Daarbij komt dat medische ethiek, of beter medische halacha, altijd al een belangrijk deel heeft uitgemaakt van de joodse traditie. In de Middeleeuwen was zelfs de helft van de bekendste rabbijnen ook arts.

Een belangrijk uitgangspunt voor de medische halacha is de joodse opvatting van de ondeelbare eenheid van lichaam en geest. Hierdoor wordt grote waarde gehecht aan het lichaam en aan de materiële werkelijkheid. Beide vormen het "brandpunt" van de schepping. Dit is bijvoorbeeld de reden waarom in het jodendom geen discussies voorkomen over de verplichting tot vaccinatie. Al sinds oude tijden is het in het joodse denken vanzelfsprekend om middelen zoals vaccinatie te gebruiken om het leven te beschermen tegen ziekten en andere kwalen.

Belangrijk in dit verband is het zogenaamde levensimperatief, de opdracht om voor het leven te kiezen, zoals die geformuleerd is in Deut. 30:19 'kies het leven!'. Dit gebod wordt niet alleen betrokken op het volledige leven, maar is ook van toepassing om een gedeeltelijke aantasting ervan te voorkomen bij ziekten zoals polio.

Gezondheid is een zeer groot goed in de joodse traditie, waarin het de hoogste opdracht

van de mens is de voorschriften van de Tora te vervullen. Ziekten en lichaamsgebreken kunnen de mens daarbij hinderen en moeten dus vermeden en bestreden worden.

Ook in kwesties van levensbeëindiging biedt de joods-medische halacha duidelijke standpunten. Abortus is alleen geoorloofd als de lichamelijke en geestelijke gezondheid van de moeder bedreigd worden, maar elke andere vorm van levensbeëindigend handelen is bij Tora verboden. Het jodendom ontkent het recht om de kwaliteit van het leven te beoordelen. Het gebod om het leven te redden wordt niet door de kwaliteit van het te redden leven beïnvloed.

Ook op klonen heeft Evers een duidelijke visie, die sterk afwijkt van de meningen die in christelijke kringen opgeld doen. Klonen mag, omdat het niet valt onder het verbod van kruisen en enten. Vermenging van genen van mensen en dieren daarentegen valt wel onder dit verbod en is dus niet geoorloofd. We moeten daarbij echter bedenken dat ook de medische halacha onderhevig is aan discussie en soms tegengestelde meningen, en dat het laatste woord over zoiets nieuws als klonen nog lang niet is gezegd, ook onder rabbijnen niet. Een buitengewoon interessant boek, waaraan gezien de vele discussies in leerhuizen die ook aan dit soort onderwerpen gewijd zijn, vandaag grote behoefte bestaat.

COLOFON

Het Judaica-Bulletin is een uitgave van de Stichting Judaica Zwolle, Postbus 194, 8000 AD Zwolle. Het verschijnt vier maal per jaar.

Abonnementen kosten f 12,- per jaar, over te maken op postgiro 259272 of op bankrekening 95.24.27.737 t.n.v. penn. Stichting Judaica Zwolle, Meppel, onder vermelding van 'abonnement'.

De Stichting Judaica Zwolle stelt zich ten doel de verspreiding van kennis over de joodse godsdienst, taal, geschiedenis en cultuur. Zij streeft dit o.a. na door het organiseren van cursussen, studiedagen en tentoonstellingen in de synagoge van Zwolle.

Het bestuur van de Stichting Judaica Zwolle bestaat uit de volgende leden:

- D. Broeren
- W. Cornelissen (rondleider synagoge)
- S.P. van 't Riet (voorzitter),
- B.W. Tiesinga (penningmeester)
- J. Veldhuijzen (secretaris)
- C. Verdonk (administrateur-cursuscoördinator)

De Stichting geeft jaarlijks een folder uit over haar activiteiten. Men kan deze aanvragen bij de cursuscoördinator (038-4539283) of bij de voorzitter (038-4536647). De bibliotheek van de Stichting wordt beheerd door mevr. T. Kwakkel (tel. 038-3324021).

De Stichting heeft een tentoonstelling ingericht op het voormalige vrouwenbalkon van de synagoge van Zwolle, Samuel Hirschstraat 8, over het onderwerp 'Joods leven in en om Zwolle'. Deze is meestal op de eerste zondag van de maand geopend van 13.30-17.00 uur (zie voor de precieze data de Judaica Agenda in dit bulletin). Dan worden er ook rondleidingen verzorgd. De toegang kost f 2,50 per persoon.

De Stichting Judaica Zwolle werkt(e) samen met:

- de Joodse Gemeente van Zwolle,
- de Stichting Voortbestaan Synagoge Zwolle,
- het Genootschap Nederland-Israël afdeling Zwolle,
- de B. Folkertsma-Stichting voor Talmudica te Hilversum,
- het Bureau Kerk-en-Israël van de Gereformeerde Kerken in Nederland te Leusden.

Giften voor het werk van de Stichting Judaica Zwolle zijn aftrekbaar voor de inkomstenbelasting en kunnen worden overgemaakt op postgiro 259272 of op bankrekening 95.24.27.737 t.n.v. penn. Stichting Judaica Zwolle, Meppel.

VOLGENDE BULLETIN

Het volgende bulletin verschijnt omstreeks 1 januari 1998. Kopij dient uiterlijk in de tweede week van december te zijn ingeleverd. Adres: Postbus 194, 8000 AD Zwolle.

UIT HET BESTUUR

Giften

Wij ontvingen de volgende giften: f 250,- van S. Te Z. (mrt); f 100,- van v.E. te Z. (apr), f 10,- van K. (mei); f 100,- van v.E. te Z. (jul). Alle gevers hierbij van harte bedankt.

Cursussen

Tot onze grote vreugde gaan alle cursussen uit het cursusprogramma 1997-1998 door. De inschrijving is zeer goed geweest. Voor veel cursussen moesten helaas belangstellenden worden afgeschreven, omdat het maximum aantal deelnemers was overschreden. We hopen dat alle bijeenkomsten voorspoedig en volgens verwachting zullen verlopen.

ABONNEMENT JUDAICA BULLETIN

Een abonnement op het Judaica-Bulletin kost f 12,- per jaar, over te maken op postgiro 259272 of op bankrekening 95.24.27.737 t.n.v. penn. Stichting Judaica Zwolle, Meppel, onder vermelding van 'abonnement'.